

vánt dolgok tematizálása az *Inszomniá*ban tehát nem előzi meg a beszédet, hiszen gyakran épp annak eredményeként jön létre. A lírai szubjektum számára a kifejezés nem más, mint tudatra ébredés: nem elsősorban mások számára közvetíti tapasztalatait, hanem abból a célból beszéli el őket, hogy saját maga megtudja azt, amit mondani akar. (*Kalligram*)

ZÁVADA PÉTER

„...megrekesztették benne a szellemet”

G. ISTVÁN LÁSZLÓ: *NEM KÖVETTEM EL*

G. István László legújabb verseskötete, a *Nem követtem el* nem egyedülálló. Értsük ezt úgy is, hogy nem áll egyedül az életművön belül: előző könyvének szövegeit is egy nagy vállalkozás fogta össze, a mostaniban hetvennégy – címük szerint – védőbeszédet olvasunk, s tematikusan is kapcsolódik a korábbi évek verseihez (hit, apa). Hogy a könyv az irodalomtörténetben sem áll(hat) magányosan, utalások hangsúlyozzák. Címében és nyitódarabjában Pilinszky János *Merényletét* idézi, másutt az *Apokrifot* parafrázeálja. Intertextusai József Attilától („Kertész leszel?”, *Nyolcadik védőbeszéd*), Ady Endrétől („nem vagyok senkinek boldog őse”, *Hatodik védőbeszéd*), Tandori Dezsőtől („Kihajolni a / szélből, írta Tandori, ami a szembenézéssel / rokon, de kiterjesztve”, *Tizenhatodik védőbeszéd*) kölcsönöznek. De a *Candide*-ra is utal a kötet. S nem áll egyedül a kortársak között sem, hiszen a legmarkánsabb poétikai eljárása, az állandósult szókapcsolatokat, szólásokat, közmondásokat, az átvitt értelmű, képes beszédet, kollokációkat konkretizáló beszédmód Pollágh Péter líráját, az alteregót működtető szerepversei mások mellett Mar- no János Nárciszát is eszünkbe juttatja.

A *Nem követtem el* versei nem tagolódnak ciklusokra, mégis két csoportra oszlanak: az E/1-ben megszólaló (vallomásosságot implikáló) darabok mellett E/3-ban Kandiról tudósító szövegeket találunk. Ezeket olvashatjuk esetleg önmegfigyelésként is, ami a reflexivitás-önreflexivitás játékterét tágítaná. Kandi neve igen beszédes, sok mindent foglal magába. Kihalljuk belőle a *kan* (gyakori a versekben a nőkhöz való vágyott, ám reménytelen viszony hangsúlyozása) és a – *kandikamera* terminust is megidéző – *kandikál* szót is. Kandi valóban legtöbbször csak néz, nem igazi cselekvő. Számolhatunk még a *kandít* ige jelentésével is: kancsalul, görbén félretekint; ezt is érthetjük az alteregószerű szereplő viselkedésére, illetve arra, hogy a lírai én így tekint magára vagy a Másikra.

De milyen is ezeknek a személyeknek a viszonya? Kandi reflektálatlanabbnak tűnik a lírai énnél, utóbbi jut belátásokra Kandival kapcsolatban, tulajdonképpen ő Kandi omnipotens elbeszélője. A *Tizenhetedik védőbeszéd*ben arról tudósít, hogy Kandi az Istenhez hasonló, magányában olyan, mintha imát hallgatna, a sajátját, el se képzei, de beteljesül, ez volna a „fölslegesség kegyelme”. Itt tehát Kandi fejében semmi nem történik meg a magányos csöndön kívül, minden más az őt megfigyelő lírai énben megy végbe. A nézőpontok többszörössége, a személyek viszo-

nya föloldható a *Hetedik védőbeszéd* segítségével: „Megtalálhatod bennem a hülyét [...] és két másikat, akit / ez a hülye felügyel, meg egyet, aki a hülyét felügyeli”. Kandi és a lírai én fölött foglalna helyet a szerzői én? S afölött a szerzőiséget is magába foglaló külső én? Avagy a tudatalatti és a felettes én viszonyul ily módon az egóhoz – melynek további „hülyéi” vannak (nyelv? transzcendencia)? A szubjektum osztottságának tapasztalatát az önirónia gesztusrendszere is föl nem oldható bonyolultságában (nem) ragadja meg itt.

Kandi nevébe nem tudjuk nem belehallani Candide-ét. A leibnizi optimizmusból kiábrándult, „műveljük meg kertjeinket” szemléletet kialakító regényhőshöz szövegszerűen is kapcsolható Kandi, aki például a *Nyolcadik védőbeszéd* már idézett során („kertész leszek”) túl is, a világtól való elfordulást, a passzivitást hangsúlyozza. A Voltaire-mű és a *Nem követtem el* poétikai gyakorlata is hasonló, hiszen mindkettő halmozza az irodalmi közhelyeket, hogy nevetessen s parodizáljon. A nőkhöz, nőtlenséghez fűződő viszony is rokonítja Kandit Candide-dal, utóbbi az egész történet alatt vágyja Kunigundát, akiért végül Buenos Airesbe kell hajóznia. G. István László versében a nő egyenlő a szigettel, a tenger, illetve a hajózás toposza így a szerelmi sikertelenséget is megjeleníti. Míg Candide eléri Kunigundát, addig Kandinak ez nem sikerül, hiszen: „víztől vízig ért benne / az út” (*Tizenharmadik védőbeszéd*).

A kötetkoncepció az egyes költemények címéből világos(nak tűnik), védőbeszédeket olvasunk, azonban ennél több nem körvonalazódik, nem derül ki, ki vádol kit, és mivel. A kötet cím és az *Első védőbeszéd*, azaz a Pilinszky-vers („Megtörtént, holott nem követtem el, / és nem történt meg, holott elkövettem”) felől értelmezve a kérdést, metafizikai-egzisztenciális krízishelyzet, antropológiai szorongás és bűntudat lehetne a válasz. A Kandi-féle mindennapok azonban földszintesebb logikát követnek. A szövegek rendre a cselekvőképtelenséget, a passzivitást, valamint a szereplőknek, különösen az alteregó Kandinak a sutaságát tematizálják. A cselekvés és nem-cselekvés tehát különös hangsúlyt kap. A lírai én mintha a hibázás lehetőségét kerülné el az aktivitás elkerülésével: „Ha lenne feleségem, válással fenyegetne” (*Tizenhatodik védőbeszéd*), azaz a meg-nem-történtségekben a jót abban látja, hogy az esetleges rossz következmények is elmaradnak, ezzel az optimizmus egy szokatlan formáját valósítva meg.

Az itt felvázoltak alapján még arra is számíthatnánk, hogy egy igazán jó kötetet tartunk a kezünkben. De nézzük meg közelebbről a verseket! A *Nem követtem el* darabjainak egyik poétikai fogása, hogy a központosítás elcsúsztatásával zökkent ki állandósult szókapcsolatokat, szólásokat: „Kandi hallgat. Mint a sír, / a gyomra eltakar sarat, csontot, / szerelmet” (*Harmincharmadik védőbeszéd*). A rímtelen, önironikus módon felülstilizált szabadverseket olykor véletlen rímek gyengítik. A kötetnek sajnos több mélypontja is van. Épp azokban a versekben, amelyek az anyag jellegadó poétikai eljárását hasznosítanák. Azaz, amelyek a fent említett, Marno és Pollágh által alkalmazott konkretizációs technikát, illetve az ironikus, önironikus megszólalásmódot működtetik. Találunk itt kegyeletsértően közönséges humort zárás gyanánt: „nagyapja is, óráját Kandi hordja, mielőtt / ásott sírba lötték, kis híján füstbe ment” (*Tizenkettedik védőbeszéd*), infantilisán frappírozó hasonlatot: „mintha a / halálnak volna lyuksógora” (*Tizenharmadik védőbeszéd*), funkciótlan vulgarizmust: „Várom a / kutyát [...] Bokrokat / szaglásszon, vizeljen mások vize-

letére, / bassza körbe a Vérmezőt” (*Huszonkettedik védőbeszéd*). A szellemtelenség a maximumát a *Tizedik védőbeszéd*ben éri el, ahol egy rossz szöviccet („a / *bajlék* csak hajas étel, mint a moslék”) sikerül egy minőségében egyenrangú újabbal megfejezni („Nekem nő kell. [...] Mert a halottnak halála után / csak a körme meg a haja nő”), s ezt tovább súlyosbítani a redundáns megfogalmazással (ti. nem a halottnak, hanem az élőnek van halála). Kandi optimizmusából tanulva az a jó ebben, hogy ennél már nem jöhet rosszabb. De jön még néhány ezt közelítő: „Kandi mindennel együttérez, csak külön nem” (*Negyvenkettedik védőbeszéd*), „Többször elmentem egy lánnyal, / és meg se csókoltam. [...] Nem úgy, te marha” (*Hatvanhatodik védőbeszéd*).

Kandi analízis szakaszt idéző gyermekdedsége, önreflexiót mellőző gondolkodása magyarázhatná a kötetben sok helyütt megjelenő fekáliatematikát. De az omnipotens elbeszélő, a Kandit megfigyelő lírai én értelmezésének hozadéka ez, s úgy hat, mintha azzal, hogy az ürülékkel hozza költői konstellációba a magasztosnak tartható dolgokat, egyúttal a mélyükön megbúvó – de számára nyilvánvaló – értéktelenségüket kívánná jelezni. Az emberi élet szakrálisnak tekinthető mozzanatait profanizálja: „Lehámozza / az ételt, úgy emészt, ahogy más gyereket pólyál, / óvatosan, világba nyitva – gondoskodik arról, / hogy legyen mit kiszarnia. Reménykedik, hogy / valamit hátrahagy” (*Tizenegyedik védőbeszéd*). A transzcendens távlattalanul groteszk megjelenítésében is ez játszik szerepet: „a jótékony emésztés a megváltás fényét / hazudja [...] Kavarognak belében a szelek” (*Harmincharmadik védőbeszéd*). A szoros, szélfoglaló, székek rekedt alá, rekedtség asszociációs láncának variációival a székrekedés kimondását kerülgeti a *Harmincharmadik védőbeszéd*. A (teremtő) költői szó örökül hagyásának hiábavalóságát is sugallják ezek a szövegek. Azaz a tematikán belül egymásra olvasódik a világban nyomot hagyás mint ürítés, majd az emésztetlen beszéd a szájban: „ajkai, mint a / záróizmok, örökre visszatartották, / megrekesztették benne a szellemet” (*Harmincnyolcadik védőbeszéd*) a teremtés és utódlás kérdésével (pólya, emésztés). Mikor az olvasót berzenkedés fogja el ezen megoldások láttán, az nem azért történik, mert nincs létjogosultsága a vulgarizáló, profanizáló gesztusokat is alkalmazó esztétikáknak – megfelelő színvonalon igazán izgalmas szövegeket eredményez, gondoljunk csak a fentebb már említett Pollágh- vagy Marno-életműre –, hanem azért, mert ezek a versek nem lépnek túl a kamaszos polgárpukkasztás gesztusán, azaz valójában nem működnek.

Véletlenszerűnek hat, mikor az asszociatív szócsavarások igazán jelentéssé válnak: „Nem bírt születgetni, / hát éleget, aztán halogat” (*Huszonhetedik védőbeszéd*), mert egy sikerültre rögtön két sikerületlen jut. Az egyiket a túlmagyarázás rontja el (ez a játék, mint a vicc, ha magyarázni kell, nem működik): „teregetett, vagyis vagyogatott / a térben” (*Harminckilencedik védőbeszéd*), a másik erőltetett kiazmussal él: „de a szád / ne maradjon a hallgató foglya. Mert / fogja, és nem hallgat” (*Negyvenedik védőbeszéd*). Ez utóbbi szöveg szerepversnek hat, a korábbiaktól nagyon eltérő a modalitása, erőltetetten lazázó, a lezserséget például háromszori („öreg”) megszólítással, valamint a „volt egy tag” szlenges fogalmazással mímeli. Az iskolásan szellemeskedő zárás tovább rontja a szöveget: „ennek a versnek se lesz utolsó / sora. Isten bizony, csak egy utolsó előtti”.

Igazságtalanok lennénk azonban, ha azt állítanánk, hogy a kötetben nincs egyetlen jó szöveg vagy szöveghely sem. Az apáról, az apai örökségről, az árnyé-
káról szóló művek komolyan vehetőek: „Szembe és oldalt valami / hiányzik.
Mondhatni nincs vetületem. De most / az apámról van szó. Ő vetül, ahova csak /
akar. Ki és be. Rá” (*Tizenötödik védőbeszéd*). Erre a versre mutat vissza az *Ötven-
egyedik védőbeszéd* (sorszámuk inverziója kiemeli összetartozásukat, s mintha a
kötetben felsejllő, nem mindennapi apa-fiú viszonyt is példázná), mely az apát mint
szellemtársat nevezi meg, akinek „sötétje” a versekét adja (innen újraérthető az
apa „vetülése”). Ehhez a tematikus csoporthoz tartozik még az *Ötvenkettedik védő-
beszéd*, amely tulajdonképpen gyászvers, valamint egy halálvers, az *Ötvenötödik
védőbeszéd*. Az apa-versekhez tartoznak a saját apaság hiányát szövegező darabok
is: „Ég, hogy nem leszek apa” (*Huszonkilencedik védőbeszéd*).

Találunk a kötetben valamelyest erősebb, emlékezetesebb sorokat is: „Írás és
ivás, alig / két betű különbség, én ebben a különbségben / maradok. Van másfél
betű reményem” (*Tizenhatodik védőbeszéd*), „miféle fertőzést ad át, ha / egyszer
épp életet” (*Negyvenhatodik védőbeszéd*), „Megvárja, amíg a két keze / magától
imádkozik. Mint a madár / úszóhártyája, összeér ujjai között / a vízhatlan remény”
(*Hatvanegyedik védőbeszéd*); szintaktikai finomságokat érvényre juttató megoldá-
sokat: „Kandinak meg kell halnia. / Kandinak meg kell halni” (a második esetben
nyelvtani szinten már megtörtént a személytől való megfosztás, *Harmincötödik vé-
dőbeszéd*); sőt egészében jól működő verseket is, mint például a *Tizennyolcadik
védőbeszéd*, ahol az asszociációk jótékonyan mozdítják ki a megszokott képeket,
és a dikció mindvégig fesztelen, erőlködés nélküli. Jól sikerült, komoly hangvételű
darab a *Harmincnegyedik védőbeszéd* is. A képek látszólagos szétartásuk ellenére
is összeállnak. „Ahogy öregedett, / kiszikkadt a magja, a búza, szakállát vágta / ga-
bona helyett” (*Harmincnegyedik védőbeszéd*). A természetlenség e megfogalmazá-
sa azért olyan hatásos, mert a mag kétértelműsége tovább működik a szövegben,
a búza (gabona) és a szakáll vágása képileg is jól rímel egymásra. Hasonlóan épít-
kezik a *Negyvenharmadik védőbeszéd*. A nyilvános mosodában zajló szcénában
egy valaha volt, elmérgesedett párkapcsolat sejlik fel. A valamikori viszony szoro-
ságára az utal, hogy a lírai én felidézi a nő apjának temetési körülményeit: „Apádat /
szökőkút szórta szét”, ezt idézi a jelenet: „most a mosóport / elkülönített rekeszbe
öntöm”. Múlt és jelen, kezdet és vég, halál és születés ér össze a vers zárlatában, ami
eleve kudarca ítélt uniónak láttatja kettejük viszonyát: „Közös gyerekünket nem tud-
nád / megszülni. Begyűrődne a lelke / a testedbe, mint mosódobba / a ruha”.

Érdekes módon mintha itt volna igazán elemében G. István László lírája; ezek-
ben a komolyabb, tragikusabb hangvételű versekben nincs mesterkéeltség és poén-
kényszer. Amikor tehát a szövegek mernek költészetté válni. (*Magvető*)

KISS GEORGINA